

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

14.05.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

30.06.2019

Merve Nur KAPTAN*

Volkan KAPTAN**

OSMANLI DÖNEMİNDE MÛSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özet

Mûsikî, beşerin evveliyatından itibaren içtimai yaşamın her alanında önemlilik teşkil etmiş, siyasi, askeri ve dinî oluşumlar ile iç içe yer almış bir fenomendir. Çok geniş bir coğrafyaya nüfuz etmiş ve yaklaşık olarak altı yüzyıl hüküm sürmüş Osmanlı İmparatorluğu döneminde mûsikî, saray eşrafı tarafından benimsenmiş aynı zamanda himaye altına alınmıştır. Kendine has bir eğitim sistemine haiz olan Osmanlı, bu eğitim sistemini mûsikî üzerinde de başarılı bir şekilde uygulamış, mûsikî eğitimini usta çırak ilişkisine dayalı meşk yöntemi ile sürdürmüştür. Meşk yöntemi, öğretilen eserin öğrencinin hafızasında kalıcı hale gelmesini sağlamak için başvurulan bir uygulamadır. Bu yöntem asırlar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış ve 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kullanılmıştır. Günümüzde kısmen de olsa varlığını idame ettirmektedir. Çalışmanın amacı Osmanlı sarayı ve saray dışında kurulmuş olan Mevlevîhane, Enderun, Özel Meşkhaneler, Cemiyetler, Dernekler, Loncalar, Mehterhane, Mûzikâ-i Hümâyûn, Dârü'l-bedâyi ve Dârü'l-Elhân gibi kurumlardaki mûsikî eğitimi hakkında bilgi vermek ve eğitim kurumlarında mûsikîye verilen ehemmiyeti ortaya koymaktır. Bu doğrultuda tarihsel inceleme yöntemi kullanılarak literatür taraması yapılmış, elde edilen bilgiler ışığında eğitim kurumlarının işleyişi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ottoman Empire, Music, Music Education, Music Education Institutions, Practice Method (Meshk).

* Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, mnkaptan@nku.edu.tr ORCID: 0000-0001-7887-5921

** Tekirdağ Fatih Anadolu Lisesi, vlknkptn7979@hotmail.com ORCID: 0000-0003-0135-4348

OSMANLI DÖNEMİNDE MÛSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

INVESTIGATION ON INSTITUTIONS THAT GIVE MUSIC EDUCATION IN THE OTTOMAN PERIOD

Abstract

Music is a phenomenon which is intertwined with political, military and religious formations. During the reign of the Ottoman Empire, which had permeated a vast geography and ruled for approximately six centuries, the music was adopted by the palace craftsmen and also under protection. Having a peculiar education system, the Ottomans successfully applied this education system on the music and continued the music education with the practice method based on master apprentice relationship. Practice method, we wanted the work to be done to ensure that the student's memory becomes permanent. This method has been passed down from generation to generation for centuries and until the first quarter of the 19th century. Even though we do today, we have maintained its existence. The aim of the study is the Mevlevîhane, Enderun, Private Practice Institutions, Associations, Guilds, Mehterhane, Mûzikâ-ı Hümâyûn, Dârü'l-bedâyi and Dârü'l-Elhân's property of the Ottoman palace and palace to reveal the importance. In this direction, the literature review method of historical examination was conducted, the functioning of educational institutions was evaluated in the light of the information obtained.

Keywords: Ottoman Empire, Music, Music Education, Music Education Institutions, Practice Method (Meshk).

Giriş

1299 yılında kurulan Osmanlı İmparatorluğu, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması ile resmen yıkılır. Kuruluş, yükselme, duraklama, gerileme, dağılma ve yıkılış olmak üzere dönemlere ayrılan Osmanlı'da yaşanan içtimai gelişmelerin sanat, mimari, edebiyat gibi birçok alana tesir ettiği görülür. Dolayısıyla bu gelişmeler sanat dallarından biri olan mûsikîye de yansımıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun çok daha evveline dayanan mûsikî, insanlık tarihi kadar köklüdür. İslâm mûsikî geleneğinin öncülerinden Abdülkadir Meragî "Cami'ul-Elhan" adlı eserinde mûsikînin kökenini, Hz. Âdem'in yaradılışına kadar götürür. Bu bağlamda mûsikînin iki önemli ögesi olan ses ve ritmin Hz. Âdem'de olduğundan bahseder (Akdoğan, 2010).

Mûsikî başlangıçta ilkel topluluklarda konuşmadan evvel, beşerin hayatında yer edinmiş bir unsurdur. Bu topluluklar gündelik işlerini ritim ile; sonraları birtakım sadâlarla, yani mûsikî ile ilerletmişlerdir. La-dinî dediğimiz bu din dışı mûsikî, daha sonra birtakım devinimler yoluyla raksı meydana getirmiş, bunun neticesinde oluşan ritim, mûsikî ve raks dinî mûsikînin temelini oluşturmuştur (Özkan, 2003). İnsan topluluklarının üstünde etkili olan bu üç öge, bütün beşeriyet tarafından geçilmesi gereken bir merhale haline gelmiştir.

Tarihin en eski uygarlıklarından birini kurmuş olan Türkler de bu merhalelerden geçerek çeşitli sanat dallarında faaliyet göstermişlerdir. Bu faaliyetlerin kapsamı içinde bulunan mûsikînin belirli zamanlarda yapılan toy ve yuğ gibi dinî nitelikteki merasimlerde yer aldığı bilinir. Hunlar ve

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

daha sonra Göktürkler devrindeki bu dinî mahiyetteki törenleri şaman, baksı, kam, ozan ismini alan hekim-müzisyen-sihirbaz-şairler yönetmiş lakin ilerleyen dönemlerde bu kişilerin görevleri değişmiştir. Başlangıçta dinî nitelikte olan mûsikînin, şiir ve raksın dinî kimliğini kaybetmesiyle beraber sanatsal yönden ön plana çıktığı görülmektedir (Özkan, 2003).

İslâmiyet'in kabulü ile mûsikînin ehemmiyetinin yeniden arttığı bilinir. Bu yüzden Emeviler ve Abbasiler dönemi mûsikî açısından önceki dönemlere nazaran hem sanat hem de sanatkârlar yönünden dikkat çekici bir dönemdir (Tıraşçı, 2015). Fakat dinî görevleri ihmal ettiği gerekçesiyle mûsikînin bu dönemlerde yasaklandığı da bir gerçektir.

Selçuklular dönemine gelindiğinde mûsikînin saray ve ordu hayatında yer edindiği, dönemin resmî, dinî ve eğlence dünyasına hitap eden bir sanat olduğu görülür. Mûsikînin teorik ve pratik olmak üzere iki farklı yaklaşım şeklinin tebeyyün ettiği dönemde teorik yapıda mûsikî nahos karşılırken, pratikte ise saray ve içtimai alanda tüm çalgılarıyla icra edilir.

Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular döneminde mûsikînin saray ve içtimai yaşamın içinde yer bulma geleneği Osmanlı İmparatorluğu döneminde de devam etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezinde yer alan mûsikînin eğitime de ayrıca önem verilmiştir. Bu bağlamda gerek sarayın içinde gerekse dışında mûsikî eğitimi veren kurumlar oluşturulmuştur.

Bu çalışmada tarihsel yöntem kullanılarak, mûsikî literatürü ve Osmanlı tarihi kaynaklarında yer alan mûsikî eğitimi ile ilgili bilgiler tespit edilmiş, bu bilgiler doğrultusunda mûsikî eğitimi veren kurumlar ve mahiyetleri başlıklar halinde ele alınmıştır.

OSMANLI'DA MÜSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR

Osmanlı mûsikîsi askerî mahiyetli, dinî amaçlı ve çeşitli eğlencelerde icra edilen, Batı müziği nota sisteminin aksine, usta çırak ilişkisine dayanan meşk usûlü ile nesilden nesile aktarılan bir mûsikîdir (Behar, 2016). Behar meşki:

“Bundan 80-90 yıl öncesine kadar Geleneksel Osmanlı/Türk Musikisinin öğretimi ve aktarımında “meşk” adı verilen yöntem kullanılırdı. Hem ses-saz icracılığı öğretimi hem öğrencilerin bir repertuar edinmeleri, meşk yoluyla gerçekleşirdi. Meşkin en önemli özelliklerinden biri de eserlerin usul vurularak öğretilmesiydi. Böylece eserin talebenin hafızasına nakşedilmesi sağlanırdı” şeklinde açıklamıştır (2006: 10-16).

Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere Osmanlı mûsikîsinin eğitim ve öğretimi meşk yöntemine dayanmaktadır. Bu yöntem mevcudiyetini 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar idame ettirmiş, günümüzde kısmen de olsa uygulanmaktadır.

Osmanlı döneminde genel olarak padişahların Türk mûsikîsi ve Batı mûsikîsine olan ilgileri bilinir. Fakat bazı padişahlar da -III.Osman gibi- mûsikî yerine farklı sanatlara ilgi duymuş, hatta mûsikîyi sarayın dışına çıkarmıştır. Mûsikîye ilgili Osmanlı padişahları sayesinde saray ve saray dışında eğitim kurumları oluşturulmuş ve oluşturulan eğitim kurumları mûsikînin tekâmülünde önemli bir yere sahip olmuştur. Başlangıçta meşk yöntemine dayalı olarak faaliyet gösteren bu eğitim kurumları Mevlevîhane, Enderun, Özel Meşkhaneler, Cemiyetler, Dernekler, Loncalar, Mehterhane, Mûzikâ-i Hümayûn, Dârü'l-bedâyi ve Dârü'l-Elhân olarak ele alınabilir. Bu kurumlar mûsikînin

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKİ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

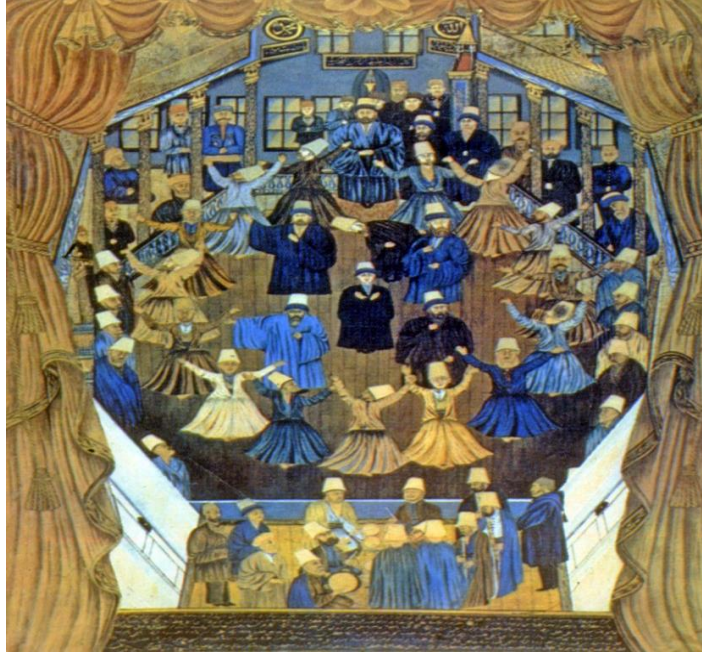
toplum tarafından bilinmesine, sevilmesine ve sonraki kuşaklara aktarılmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Mevlevîhane

Mevlevîhane, Selçuklu döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü çok geniş bir coğrafyada insanlara çeşitli konularda hizmet etmek için kurulmuş ve Anadolu'nun manevi kalkınmasında önemli rol oynamış bir eğitim kurumudur. İbadet, zikir ve eğitim amaçlı inşa edilen Mevlevîhane'nin esas gayesi kâmil insan yetiştirmektir. Bu manada Mevlevîhane'ye gelen bireyler yetenekleri ölçüsünde eğitime tâbi tutularak mûsikî, hat, tezhip, minyatür, Arapça, Farsça gibi alanlarda eğitilmişlerdir.

Mevlevîhanelerde icra edilen mûsikîye "Mevlevî Âyini" denilmektedir. Âyin-i Şerîflerin icrasında saz ve söz mûsikîsinin yanı sıra bir de semâ adı verilen raks vardır. Semâ töreni Nâ't-ı Şerîf ile başlar. Nâ't'dan sonra ney taksimi yapılarak peşrev icra edilir ve âyine girilir (Ak, 2016). Âyin dört selamdan meydana gelir. Bu selamların sonunda son peşrev icra edilir. Kur'ân-ı Kerîm'den kısa bir aşır okunur ve âyin Gülbank ile son bulur. Mevlevî Âyinlerinin güfteleri Mevlânâ'nın Mesnevî ve Divân'ı Kebîr adlı eserlerinden tebeyyün etmiştir (Turabi, 2018).

Mevlevî semâ'ına âyin şeklindeki düzen Sultan Veled tarafından verilmiştir. Mevlevî Âyinleri tarikat toplantılarında, dinî ihtiva içeren gösterilerde icra edilmiş ve halen icra edilmektedir.

Resim 1. Ahmed Vesim Paşa'nın minyatüründe Galata Mevlevîhanesi'nde âyin

Enderun

Sarayın iç kısmı manasına gelen Enderun II. Murad zamanında kurulmuş, Fatih Sultan Mehmed ve II. Beyazıd ile birlikte gelişimini devam ettirmiş bir okuldur. Türk mûsikînin ulu ve canlı merkezi olan Enderun'da yalnız la-dinî mûsikî öğretilip, dinî mûsikî bilhassa Mevlevîhanelerin tekeline bırakılmıştır (Öztuna, 1990).

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKİ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Osmanlı Devleti tarafından Hristiyan ailelerden devşirilen çocuklar sanat, kültür ve askeri alanlarda yetiştirilirdi (Akkutay, 1984). Padişahın muayyen hizmetinde yer alan ağalar Seferli, Kiler, Hazine ve Has odalarında yer alırken mûsikîşinaslar da Seferli odasında toplanırdı.

Saray okulunun mûsikî bölümü doğrudan padişaha bağlı idi, dolayısıyla mûsikî eğitimi de sarayda verilirdi. Yetenekli kişiler seçildikten sonra saraya alınır, en rütbeli subaylar tarafından eğitilirdi (Akkutay, 1984).

Enderun mektebinin amacı Osmanlı Devleti'nin gücünü korumak ve Osmanlı'nın yönetiminde görev üstlenecek vasıflı insanlar yetiştirmektir (Demirgen ve Sazak, 2014). Doğrudan padişaha bağlı olan Enderun'da günlük ve askeri olmak üzere iki türlü eğitim verilirdi (Öztürk, 2005). Mûsikîye yeteneği olanlar meşkhane'de eğitim görüp, ciddi bir eğitimden geçerek, bu sanatın bütün inceliklerini öğrenirdi. Toker ve Özden de Enderun'da yer alan eğitim hakkında şunları ifade eder:

“Dersler hazine ve has odalı mûsikîşinas Enderûnlular tarafından verildiği gibi, saray dışından tutulan maaşlı öğretmenler tarafından da verilmiştir. Bu hocalar İstanbul'daki en usta hânende ve sâzendeler arasından seçilmişlerdir. Derslere “meşkhâne” adı verilen odada haftanın belirli günlerinde saat dokuz civarında başlanmıştır. Öğlene kadar Türk Müziği (Sâzendegân-ı Hâssa) öğlenden akşam saatlerine kadar, rakkaslar ve mukallitler (dansçılar ve soytarılar), akşam vakitlerinde ise mehter takımı eğitim görmüştür” şeklinde açıklamıştır (2013: 110).

Resim 2. Enderun'da mûsikî

Özel Meşkhaneler, Cemiyetler, Dernekler, Loncalar

Osmanlı İmparatorluğu'nda evde mûsikî dersi verme geleneğinin, mûsikî hocalarının evlerine gönderilen cariyelerle birlikte başladığı ve bu derslerin hem bireysel hem de toplu olarak yapıldığı bilinir. Bu doğrultuda Enderun'da yapılan mûsikî eğitiminde sadece saraydan değil, aynı zamanda saray dışından da hocalar görevlendirilirdi. Mehterhane ile Enderun'un kapatılmasından sonra bu gelenek zorunluluk haline geldi (Tanrıkorur, 2003). Özel meşkhanelerden sonra hem eğitim hem de konser amaçlı muhtelif cemiyetler, dernekler ve loncalar kuruldu. Eğitim ve eğlence amaçlı kurulan bu kurumların başında ise Osmanlı mûsikîsinin ilk toplu icra plaklarını dolduran Dârüttalim-i Müzik Cemiyeti gelirdi.

OSMANLI DÖNEMİNDE MÛSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Resim 3. Sultan Abdülmecid döneminde meşkhane

Mehterhane

Türklerin Orta Asya'dan itibaren diğer milletlerden mûsikî ve icra yönünden tamamen ayrı özelliklere sahip bir mûsikî topluluğu bulunur. Bu topluluğa “Mehteran”, mûsikîsine de “Mehter Mûsikîsi” denilir (Eralp, 2014).

Farsça mihter kelimesinin Türkçeleşmiş hali olan mehter etimolojik olarak, “mih” ulu ve bu ululuğun altını çizen bir takı olarak “ter” hecesinden ibarettir. Bu kelimelerin yan yana gelmesiyle mehter/mihter daha ulu, daha büyük olarak karşımıza çıkar (Sanlıkol, 2011). Tüfekçibaşı'nın ifadesiyle Farsça mahter/mehter “yâni yeni doğan taze ay demektir” (1965: 5).

Bütün bu açıklamaların dışında birçok Osmanlıca sözlükte de mehter, türevleri ve görevleri itibariyle birden fazla madde ile ifade edilir. Örneğin, 1835-1837 yıllarında Kieffer ve Bianchi'nin yayınlamış oldukları Türkçe Fransızca sözlükte: “1. daha ulu, 2. kıdemli, hizmetli, âmir, 3. İran sarayında şaha her zaman erişebilen kâhya, 4. şehzadenin askeri bandosuna mensup müzisyen, 5. çadır kurmakla görevli hizmetçi” olarak yer aldığı gibi (Behar, 2005: 60-66).

Askerî müzik olarak adlandırılan mehter kelimesinin bu minvalde ele alındığında askerî müzik ile bir anlam bütünlüğü teşkil etmediği aşikârdır. Öyleyse ne gibi sebeplerden dolayı askerî müzik karşılığı olarak mehter seçilmiş olabilir? Arşivlere göz attığımızda mehter kelimesinin Mehterân-ı Hayme-i Hâssa adı altında karşımıza çıktığı görülür. Askerî müzik yapan topluluk ise Mehterân-ı Tabl-ı Alem (Davul ve Bayrak mehteri) olarak açıklanır. Mehterân-ı Hayme-i Hâssa denmesinin nedeni mehterin kelime anlamı olan ulu, büyük, a'zam'da yatsa gerektir (Türkmen, 2009).

İslamiyet'ten önce Hunlar döneminde askerî müzik toplulukları Tuğ takımı ile adlandırılırdı. Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra bu isim Nevbet, daha sonra da Mehter adını aldı. Askerî müziğin dışında Osmanlı dönemi kaynaklarında hizmetçi takımı için de kullanılan mehter kelimesi, Fatih Sultan Mehmet dönemi ile birlikte çalıcı mehter adı ile anılmaya başlandı (Vural, 2014). Bu çalıcı mehterlerin yer aldığı yapılara da Nevbethane denilirdi.

Mehterhane teşkilatının Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'ın Osman Gazi'ye hâkimiyet alameti olarak tabl ve alem göndermesi ile başladığı bilinir (Sanal, 1964). Sultan tuğ, alem ve tabl

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKİ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

gibi hâkimiyet alametleri geldiği zaman bir divan kurdurup nevbet vurdurur ve İkinci vakti vurulan bu nevbeti ayakta dinler (Tüfekçibaşı, 1965). Bir gelenek haline gelen ayakta dinleme merasimi Mehterhane'nin teşkilat ve teşrifatinin değiştiği Kanunî Sultan Süleyman dönemine kadar devam eder. Sultanın “iki yüz yıl önce ölmüş bir padişah için ayağa kalkmak lüzumsuzdur” sözü ile ise son bulur (Türkmen 2009: 13).

Mehterin işlevi konusunda Evliya Çelebi; askeri mahiyette olduğunu, daha sonra dinî nitelikte, at sırtında sultana saray dışında eşlik etmek, elçilere önemli günlerde konserler vermek, sultan tarafından onurlandırılan ve terfi ettirilen şahsiyetlere konser vermek, evlere çekilme zamanının geldiğini duyurmak olduğunu söyler.

Mehterin işlevleri arasında şüphesiz en mühim olanlarından biri de savaş zamanı düşmanı psikolojik baskı ile korkutmak ve orduyu cesaretlendirmektir (Kahramankaptan, 2009). Böyle bir işleve sahip bir kurum olan Mehterhane 1826 yılında II. Mahmud zamanında, Yeniçeri Ocağı ile beraber kapatılır.

Resim 4. Konser düzeninde Mehter (Nevbet)

Mûzikâ-i Hümâyûn

1826 yılında Vaka-i Hayriye (hayırlı olay) ile Yeniçeri Ocağı lağvedilip, yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adında yeni bir ordu kurulur. Bu yeni ordunun Avrupai tarzdaki yeni yapısına uyumlu olabilmesi adına da Batılı tarzda bir müzik teşkilatı olan Mûzikâ-i Hümâyûn oluşturulur (Alimdar, 2016). Doğrudan saraya bağlı olan bu kurum, bünyesinde yerli kadroları ihtiva edene kadar Giuseppe Donizetti, Callisto Guatelli gibi yabancı uzmanlardan faydalanır.

Mûzikâ-i Hümâyûn kadrolarının 1826 yılında altyapısını oluşturmaya başladığı ilk dönemlerde, mehterhanede bulunan alaturka sazandelerinin alafranga çalgılara alıştırılmaya çalışıldığı görülür. Ney ve nısfıye çalanlar flüt, zurna çalan sazandeler de klarnet eğitimi almaları için bando kısmına geçirilir. Gerekli alt yapının oluşturulmasından sonra Fransız çalgıcı Manguel'in yönetiminde 30 Enderun ağası ile birlikte Mûzikâ-i Hümâyûn kurulur ve faaliyetlerine başlar. Bilahare başarısızlığından -rahatsızlığından- dolayı Manguel'in görevine son verilir ve Giuseppe Donizetti'ye bandonun yeni şefi olması teklif edilir (Özden, 2014).

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

“Giuseppe Donizetti’nin görevi kabul etmesinin ardından 7 Kasım 1827 tarihli yazışmada “İstruttore Generale dele Musiche Imperiali Ottomane” veya “Osmanlı Saltanat Muzikalarının Baş Ustakârı” ünvanı ile İstanbul’daki görevine tayin edilmiştir” (Aracı, 2014: 44).

Donizetti Paşa öncelikle Osmanlı bestekârı Limonciyan Hamparsum’a ait olan Hamparsum nota sistemini Mûzikâ-i Hümâyûn’da öğrenip, Batı müziğine karşılık gelecek şekilde bir çizelge hazırlar. Daha sonra Batı müziği sistemini alaturka sazandelere öğretir (Gazimihal, 1955).

Donizetti Paşa yönetiminde 1929 yılında ilk konserini veren Mûzikâ-i Hümâyûn topluluğu, Osmanlı topraklarında ilk kez duyulan Polka, Mazurka, Vals ve Operalardan seçme eserler icra eder. Mûzikâ-i Hümâyûn’da altı ay içinde önce bando daha sonra da orkestrayı kuran Donizetti, bir müddet sonra fasıl heyeti ve müezzinan bölüklerini de ekleyip bir Türk mûsikîsi bölümü oluşturur. Bu fasıl heyetleri II. Mahmud döneminde Fasl-ı Atik ve Fasl-ı Cedid olarak ikiye ayrılmıştır. Fasl-ı Atik Türk müziği icra eden bir topluluk iken, Fasl-ı Cedid ise fantezi tarzı müzik icra eden bir topluluktur (Gündoğdu, 2016).

II. Mahmud’un ölümünden sonra tahta geçen Sultan Abdulmecid döneminde Batılılaşma çabaları kararlı bir şekilde devam eder. Saray bandosuna ilaveten tiyatro, opera, bale ve konservatuvarı da ihtiva eden bir topluluk oluşturulup, Mûzikâ-i Hümâyûn’da bulunan müzisyen sayısı doksana çıkarılır. Sanatsal faaliyetlerin arttığı görüldüğü bu dönemde, Sultanın Batı müziği dışında operaya da meraklı olmasından dolayı Giuseppe Donizetti arkadaşı Dolci ile istişare ederek opera notaları temin eder ve öğrencilerine bu notaları öğreterek sultanın takdirini kazanır (Sevengil, 1970).

Abdülaziz dönemine gelindiğinde Mûzikâ-i Hümâyûn’un gerilemeye başladığı görülür. Bunda Abdülaziz’in kendi dönemi adına müzik yerine, spora ilgisinin daha çok olmasının etkili olduğu söylenebilir (Serdaroğlu, 2008). Bale heyeti ve kız topluluklarını dağıtıldığı bu dönemde saraydaki tiyatro faaliyetleri de düzensiz hale gelir ve 1864 yılında tamamen durur. Bir tiyatro binasının yanmasına rağmen Abdülaziz’in bu tiyatro binasını yaptırmaması da dönemin sanata bakış açısına bir örnek teşkil eder (Sevengil, 1970). Fakat bir Avrupa gezisi sonucu Abdülaziz’in Batı müziğine olan ilgisizliğinin değiştiğini de vurgulamak gerekir.

Abdülaziz’in askeri bir darbe ile tahttan indirilmesi sonucu yerine yeğeni Sultan Abdulmecid’in oğlu V. Murad geçer. -Daha önce aldığı derslerden dolayı Batı müziğine ilgisi bulunan- V. Murad dönemindeki Mûzikâ-i Hümâyûn’da Batı müziği yeniden rağbet görmeye başlar. V. Murad, II. Abdulhamid ve Fatma Sultan’ın küçük yaşlarda kulağının Batı müziği ile dolmasını sağlamıştır (Tuğlacı, 1986). Fakat V. Murad’ın kısa süren hükümdarlığı süresinden dolayı Mûzikâ-i Hümâyûn’da önemli değişiklikler sağlayamadığı görülmüştür.

Sultan V. Murad’ın yerine geçen II. Abdulhamid’in Batı müziğine karşı özel bir ilgisi vardır. Başlangıçta dört bölük olan Mûzikâ-i Hümâyûn’un onun döneminde tiyatro, orta oyunu, cambaz, karagöz, hokkabaz ve kukla bölümleri ile daha da arttığı görülür. Opera/operet ve mandolin takımlarının eklenmesiyle birlikte bölüm sayısı da on üç olur (Ergin, 1997).

II. Abdulhamid’in ardından tahta geçen V. Mehmet döneminde Batı müziğine karşı ilgi oldukça azdır ve Mûzikâ-i Hümâyûn’un kadro sayısının yüz yirmi kişiye düştüğü görülür.

1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanından sonra göreve getirilen Saffet bey (Yöre, 2008), yaylı çalgılar ve üflemeli çalgıları bir araya getirerek Batılı tarzda ilk senfoni orkestranın temellerini atar.

OSMANLI DÖNEMİNDE MÛSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Daha sonra 1916 yılında Mûzikâ-i Hümâyûn'un başına Zati Bey geçer. 1924 yılında ise Mûzikâ-i Hümâyûn Riyâset-i Cumhuri'ye devredilerek Riyâset-i Cumhuri Mûsikî adını alır.

Resim 5. Mûzikâ-i Hümâyûn Osmanlı Askeri Saray Bandoosu, Mehter yerine klasik Batı Orkestrası, Osmanlıda Modernleşme (19. yy.)

Dârü'l-bedâyi

Dârü'l-bedâyi (Güzellikler Evi), İstanbul Belediye Başkanı Cemil Paşa'nın (Topuzlu) desteği ile İstanbul'a getirtilen Odeon Tiyatrosu müdürü Andre Antoine'nın öncülüğünde 1914 yılında kuruldu. Başlangıçta bir tiyatro ve müzik okulu niteliğinde tasarlanmış bu kurumun müzik bölümü Türk ve Batı mûsikîsi olarak ikiye ayrılmıştır. Tiyatro bölümüne Fransız Andre Antoine, Türk mûsikî bölümüne ise Ali Rıfat Çağatay getirilmiştir (Ayas, 2018). Savaş döneminde kurulmuş olması sebebiyle 1916 yılında Türk mûsikîsi bölümü faaliyetlerine devam edemeyip kapanmıştır (Paçacı, 1999).

Mûsikî bölümünün kapatılmasından sonra faaliyetlerine devam eden tiyatro bölümü, muhtelif sebeplerden dolayı sık sık kapanma noktasına gelmiş, 1931 yılında İstanbul Belediyesi'ne bağlı olarak İstanbul Şehir Tiyatrosu adını almıştır (Toker ve Özden, 2013).

Resim 6. Dârü'l-bedâyi, Osmanlı Dönemi ilk konservatuvar

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dârü'l-Elhân

Kelime anlamı “Nağmeler Evi” olan Dârü'l-Elhân 1917 yılında kurulur. Edebiyat öğretmeni ve müzikşinâs yetiştirmek ile mükellef olan bu kurum dört yıllık bir eğitim sürecini kapsar (Kaçar, 2012). Başlangıçta Dâr-ül-bedâyi bünyesinde kurulan Dârü'l-Elhân, daha sonra Dâr-ül-bedâyi'den ayrılır (Paçacı, 1994). Bu kurumun kurulmasında ilk girişimde bulunan kişi Abdülkadir Töre'dir. İstanbul'da bir müzik mektebi kurulması gerektiğini düşünen Töre, Maarif Nezareti'ne bir layiha sunar. Gönül Paçacı Dârü'l-Elhân'ın kuruluş öyküsünü şu şekilde aktarır: “Almanya'dan Türkiye'ye gelip konserler veren bir müzik topluluğuna mukabelede bulunmak için, Zeki Üngör'ün başkanlığında bir müzik topluluğumuz Almanya'ya giderek konserler verir. O dönemde, ülkemizdeki Batı müziği icra düzeyinin gelişmemiş olmasından dolayı bu konserler beğenilemeyerek, sanatkârlardan ısrarla Türk musikisi örnekleri istenir. Bu olayın yarattığı moral bozukluğu akla Abdülkadir Töre'nin daha önceden vermiş olduğu ve İstanbul'da bir musiki okulu açılması yönündeki raporunu getirir. Bakanlıkça yapılan bir toplantı neticesinde kız ve erkek öğrenciler için ayrı öğretim yapan bir musiki okulunun açılmasına karar verilir. Bu düşünce etrafında dönemin ünlü sanatkâr ve musiki ustaları bir araya gelerek Dâr-ül-elhân'ın kuruluşu üzerinde toplantılar yapılır. Okulun adı, ilk başkanı olan Ziya Paşa'nın buluşudur” (1994: 49).

Dârü'l-Elhân'da Türk müzik eğitimi altında nazariyat, solfej, nota, dinî müzik ve bunun yanı sıra Batı müzik eğitimi kapsamında piyano, çello, armoni gibi dersler de yer alırdı. Daha sonra gelişen birtakım olaylar neticesinde 1923 yılında Türk Müzikî Encümeni kaldırılarak, 1924 yılında Türk ve Batı müzik eğitimi bir arada verildi (Paçacı, 2010).

Dârü'l-Elhân'da Türk müzik eğitimi ilk başlarda dört yıl iken daha sonraki süreçte iki yıla düşer. Rauf Yekta Bey, İsmail Hakkı Bey, Refik Fersan gibi hocaları bünyesinde barındıran Dârü'l-Elhân'ın nefesler, ilâhiler, âyinler derleyerek mecmua yayınına başladığı görülür (Kaçar, 2012). 1926 yılına kadar hem Batı müzik hem de Türk müzik adı altında yapılan çalışmalar, 1926 yılında Türk müzik aleyhine yapılan basın kampanyalarıyla Dârü'l-Elhân'ın Şark müzik şubesinin kapatılmasına sebep olur. Adeta Batı müzik okuluna dönüştürülen bu kurumda, Türk müzik ile alakalı her tür eğitim ve uygulama Sanayi-i Nefise Encümeni kararıyla yasaklanır (Balkılıç, 2015). Yasağın getirildiği süreçte Seyfettin ve Sezai Asaf kardeşler halk müziği derlemeleri için Batı Anadolu'da bulunurken, derleme heyeti içinde bulunan Rauf Yekta Bey de şaşkınlığını şu cümlelerle ifade eder: “...iki aydan beri devam eden tetkik seyahatinden avdet edince, şehrimiz matbuatını şiddetli ve aynı zamanda bir tenkit ve şikâyet velvelesi içinde buldum; gazeteler-Türk musikisi ilga edilemez! diye feryad ediyorlardı. Başka memleketlerde olsa bu sözden vehleten kimse bir şey anlayamaz. Öyle ya! Bir milletin musikisi resmi bir encümenin kararıyla nasıl ilga olunabilir?” (Paçacı, 1999).

1931 yılında ülkeye davet edilen Joseph Marx'dan Dârü'l-Elhân için yeni düzenlemeler yapılması istenir. Marx'ın çalışmalarında ise Türk müzikine yer vermediği görülür. Batı müzik eğitimi üzerinde duran Dârü'l-Elhân'a tepkiler yükselmeye başlar. İstanbul Belediye Konservatuarı adı altında bir okul açılır. Bu kurumun başına da Hüseyin Sadettin Arel getirilir. Sonraki süreçte Dr. Suphi Ezgi, Mes'ud Cemil gibi sanatkârların yaptığı çalışmalar, 1962 yılında vuku bulan bir yangında yok olur. 1976 yılına kadar müzik eğitimi veren muhtelif cemiyetler faaliyetlerini devam ettirir, 1976 yılında ilk Türk müzik konservatuarı İstanbul'da eğitim ve öğretime başlar.

OSMANLI DÖNEMİNDE MÛSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Resim 7. Dârü'l-Elhân (20. yy.)

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı döneminde saray ve saray dışında uygulanan mûsikî eğitimi ve mûsikî eğitimi veren kurumlar incelenmiş, elde edilen bulgular şu şekilde özetlenmiştir.

Anadolu'nun manevi kalkınmasında âmil olan, ibadet, zikir ve eğitim amaçlı inşa edilen Mevlevihaneler mûsikîşinasların yetiştirilmesinde önemli rol üstlenmiş, münhasıran Anadolu'nun dört bir yanında kurulan tekkeler vasıtasıyla da dinî mûsikî ve klasik Türk mûsikîsinin ülke geneline yayılması ve toplum tarafından sevilmesine vesile olmuştur.

Saray okulu mahiyetindeki Enderun, Türk mûsikîsi eğitiminde büyük ehemmiyete haizdir. Osmanlı'nın yönetiminde görev üstlenecek vasıflı insanlar yetiştirmek amacı ile kurulan Enderun, mûsikî açısından da aynı işleve sahip olmuştur.

Osmanlı döneminin son zamanlarında kurulan özel meşkhaneler mûsikîşinasların yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Meşkhanelerin dışında ortaya çıkan mûsikî cemiyetleri, dernekler ve loncalar da mûsikî çalışmalarını eğitim ve eğlence amaçlı idame ettirmişlerdir.

Askerî müzik olarak bilinen mehterler Hunlardan günümüze kadar hem saray hem de içtimai alanın her katmanında kendisine yer bulmuştur. Osmanlı'da mehterin düşmana korku vermek, orduyu cesaretlendirmek, namaz vakitlerini duyurmak, yabancı elçileri karşılamak, padişahın debdebe ve ihtişamını göstermek gibi birçok alanda işleve sahip olduğu aşikârdır.

Mehterhanelerin kapatılmasıyla Batılı tarzda bir kurum olarak kurulan Mûzikâ-i Hümâyûn, Osmanlı'da meydana gelen Batılılaşma hareketlerinin bir sonucudur. Batılı tarzda bir bando olarak kurulmuş olan Mûzikâ-i Hümâyûn, yurt dışından -Giuseppe Donizetti gibi- şefler getirerek, Türk mûsikîsi alanında yetişmiş sazandelerin Batı müziği eğitimi almalarına ve gelişimlerine katkı sağlamıştır.

Dârü'l-bedâyi ile mûsikî ve tiyatro iç içe olmuş, Türk ve Batı mûsikîsi eğitimi verilmiştir. Lakin bu kurum I. Dünya savaşından dolayı faaliyetlerini yürütememiştir.

Dârü'l-Elhân zamanında resmî ideoloji tarafından oluşturulmak istenen ulusal müzik adına çalışmalar yapılmış, bu bağlamda ilk halk müziği derlemeleri gerçekleştirilmiştir. İlk resmî kurum olması münasebetiyle de günümüzde yer alan konservatuvarlara model olma niteliğindedir.

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKÎ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kısacası Osmanlı saray ve dışında inşa edilen kurumlar mûsikî ve mûsikî eğitiminin gelişmesine, içtimai alanın her katmanına nüfuz etmesine imkân sağlamıştır.

Kaynakça

- Ak, A. (2016). *Türk Din Müsikîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akdoğan, B. (2010). *Türk Din Müsikîsi Dersleri*. Ankara: Bilge Ajans.
- Akkutay, Ü. (1984). *Enderûn Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Alimdar, S. (2016). *Osmanlı'da Batı Müziği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aracı, E. (2014). *Donizetti Paşa Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayas, G. (2018). *Müziği Boğan Gürültü*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Balkılıç, Ö. (2015). *Temiz ve Soylu Türküler Söyleyelim, Türkiye'de Millî Kimlik İnşasında Halk Müziği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Behar, C. (2005). *Musikiden Müziğe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Behar, C. (2006). *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirgen, E., Sazak, N. (2014). III. Selim Dönemi'nde Enderun-i Hümayun Mekteplerinde Okutulan Müzik Risalesinin Meşk Yöntemi Açısından İncelenmesi. *İdil Dergisi*, 3 (11), 27-46.
- Eralp, N. (2014). Osmanlı'da Mehter. *Yeni Türkiye*, 10 (57), 1120-1130.
- Ergin, N. (1997). *Yıldız Sarayı'nda Müzik, Abdülhamit II Dönemi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gazimihal, M. (1955). *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Gündoğdu, A. (2016). *Osmanlı/Türk Müzik Kültüründe Avrupa Müziği'nin Yaygınlaşması Süreci ve Levanten Müzikçiler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaçar, G. (2012). *Türk Müsikîsi Rehberi*. Ankara: Maya Akademi.
- Kahramankaptan, Ş. (2009). *Mehter'den Alaturka'ya*. Ankara: Ak Yayınları.
- Özden, E. (2014). Osmanlı Maârifî'nde Müsikî. *Rast Müzikoloji Dergisi*, II (1), 89-107.
- Özkan, İ. (2003). *Türk Müsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, O. (2005). Geleneksel Müziklerin Westernizasyon. Genel Müzik Eğitiminde Geleneksel Müziklerimiz Sempozyumu. 100. Yıl Üniversitesi, Van.
- Paçacı, G. (1994). Dâr-ül-elhân ve Türk Musikisinin Gelişimi I. *Tarih ve Toplum*. 21 (121), 48-55.
- Paçacı, G. (1999). *Cumhuriyet'in Sesleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Paçacı, G. (2010). *Osmanlı Müziğini Okumak*. İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bak. Yayınları.

OSMANLI DÖNEMİNDE MÜSİKİ EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

- Sanal, H. (1964). *Mehter Musiki*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sanlıkol, M. (2011). *Çalıcı Mehterler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Serdaroğlu, E. (2008). *Muzika-yı Hümayunun Kurulmasından Günümüze Türkiyede Çoksesli Klasik Batı Müziğinin Kurumlaşması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevengil, R. (1970). *Türk Tiyatrosu Tarihi IV, Saray Tiyatrosu*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tanrıkorur, C. (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Müsikisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tıraşçı, M. (2015). *İlahiyat Fakülteleri İçin Dînî Müsikî Ders Notları*. İstanbul: Expres Basımevi.
- Toker, H., Özden, E. (2013). Osmanlı Devletinde Müzik Eğitimi Veren Önemli Kurumlar. *Rast Müzikoloji Dergisi*, I (2) 107-128.
- Tuğlacı, P. (1986). *Mehterhane'den Bando'ya*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Turabi, A. (2018). *Türk Din Müsikisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tüfençibaşı, T. (1965). *Doğan Ay Mehter*. Bursa: Mehter Yayınları.
- Türkmen, M. (2009). *Osmanlı'da Askeri Müzik Mehter*. İstanbul: AVK Yayın Dağıtım.
- Üngör, E. (1966). *Türk Marşları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Vural, T. (2014). Türklerde Askeri Müzik Geleneği. *Yeni Türkiye*, 10 (57), 1066-1077.
- Yöre, S. (2008). Osmanlı / Türk Müzik Kültüründe Levanten Müzikçiler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 413-438.